

Történész teadélutánok

XXIII.

2022. június 9.

Az évadot záró összejevetelünk vendége Juhász József egyetemi tanár, az MTA doktora volt, akivel Jugoszlávia felbomlásának és a délszláv háború kitörésének okairól beszélgettünk. Kiindulópontunkat a *Felbomlott? Szétverték? Elbukott? Paradigmák, viták, narratívák Jugoszlávia dezintegrációjának historiográfiájában* című akadémiai doktori értekezése adta. A hiánypótló historiográfiai áttekintésen keresztül különféle felbomlás-interpretációk bontakoznak ki előttünk arra vonatkozóan, hogy mi volt a domináns elem Jugoszlávia felbomlásában. Bár azt mindenki elismeri, hogy összetett jelenségről van szó, abban eltérés van, hogy ki mit lát a meghatározó tényezőnek. Juhász négy paradigmát azonosított: orientalista jellegű, az (etno-)kulturális tényezőkre koncentráló; westernizációs; nagyszerb agresszió; nagyhatalmi rivalizálás és beavatkozások. Az orosz–ukrán háborúból kifolyólag a kérdés megannyi vonatkozása aktuálisnak és napjainkban is relevánsnak hatott.

A diskurzus során felmerült az a dilemma, miszerint Jugoszlávia mint államalakulat a nulladik perctől kezdve életképtelen volt-e, vagy ez csak egy teleologikus visszavetítés. Kódolva volt-e tehát a felbomlás, és ha igen, akkor elkerülhetetlen volt-e annak véres jellege. Az is felvetődött, hogy önmagában a fragmentálódás negatív jelenség-e amennyiben az békés úton zajlik. Szó volt Jugoszlávia kialakulásának történeti előzményeiről, az ezt eredményező nagyhatalmi döntés mellett az erre vonatkozó, a XIX. századtól megfigyelhető horvát és szerb igényekről. Juhász József elmondta, hogy ez egy olyan multinacionális államszervezési kísérlet volt, amely az 1989–1990-es rendszerváltoztatások trendjeivel már egyértelműen nem volt összeegyeztethető. A jugoszláv és a nemzeti identitás konfrontációja végigvonult az állam fennállásának történetén, sokan épp ezért annak felbomlását is – ahogy az 1989–90-es térségbeli rendszerváltoztatások történetét is – a nacionalizmus győzelmének, a nemzetállamok iránti igény artikulálódásának tekintik. Juhász szerint 1991-re olyan állapot alakult ki, ahonnan egyszerűen már nem lehetett visszafordulni.

Juhász József több fontos, az értelmezéshez elengedhetetlen megjegyzést tett. Ahogy összefoglalta: feloldhatatlan konfliktusforrás, hogy hogyan lehet nemzetállamokat létrehozni etnikailag nem tiszta területeken? Véleménye szerint Jugoszlávia fennmaradásának kulcsát sokáig a szerb–szlovén szövetség adta, azt a szerb–szlovén tengely működtette, mivel a szlovénok – korábban nem államalkotó népként – egészen a nyolcvanas évek végéig, a kilencvenes évek elejéig nem is hitték el, hogy nekik valamikor is lehetne saját államuk, egyszerűen nem tudták magukat elképzelni államként. Milošević politikája, valamint a hidegháború végén a térségben sorban (újja)születő nemzetállamok azonban fordulóponthoztak, és megtörték a szerbekkel fennálló szövetségüket. Kitértünk a szerbek szerepére az államalakulaton belül, valamint az egyes népek közötti különbségekre is, Eöry Áron külön beszélt a bosnyákok helyzetéről is. Az értelmezéshez hozzásegít minket Juhász József azon megállapítása is, miszerint a szerbek a jugoszláv államnak, de nem a jugoszláv nemzetnek voltak a hívei. Hasonlata szerint Jugoszlávia olyan volt, mint egy mélytengeri hal: ha le volt nyomva a víz mélyére a külső tényezők által, akkor működőképes volt, de amint a felszínhez egyre közelebb került, és enyhült rajta a nyomás, már nem tudott tovább úszni.

Személy szerint Juhász József az eltérő, egymással is versengő narratívák közül leginkább a nemzetközi interdependenciák szerepében és a westernizációs paradigmában látja a kérdés megértésének nyitját. Noam Chomsky kapcsán felhívta a figyelmet a megannyi jól hangzó, nagyívű és az adott személy világnézetébe illeszkedő magyarázattal kapcsolatos óvatosságra, mert ezek sok esetben eltekintenek a konkrét történelmi tényektől. Napirendre kerültek a kérdés nemzetközi összefüggései is, vagyis hogy milyen stratégiai megfontolások állhattak a konfliktus kezdetén még az öbölháborúra koncentráló Amerikai Egyesült Államok, vagy a felbomló Szovjetunió magatartása mögött. Egyértelműen a délszláv konfliktus volt az első nagy kihívás az immár újraegyesült Európa előtt, ezt azonban nem tudta kezelni az európai közösség, és – a XX. század során nem először – amerikai segítséget kellett kérnie.

Végezetül pedig szó esett az egykori jugoszláv államokban eltérő mértékben jelen lévő, de több helyen igen komoly társadalmi jelenségként megfigyelhető jugonosztalgiairól is.

Baczoni Dorottya